

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR.

Világos után.

Töredék Szentkirályszabadjai *Karsa Ferenc* 1848/49-i honvéd főhadnagy naplójából.

(Első közlemény.)

Vajmi kevés azoknak a hiteles feljegyzéseknek a száma, amelyek ezer évre szétszórt hadtörténelmünk hadi eseményeinek teljes befejezése után is még itt-ott lezajlott cselekményeire vonatkoznak. A háborús évek szemtanúi, valamint a háborukat, csatákat és ütközeteket csak utóbb és rendszerint mások följegyzései nyomán megíró hadtörténelmi íróink is, a hadjáratok utolsó döntő mérkőzései, avagy a fegyverszünetek megkötése után rendszerint letették a tollat, és mit sem írtak arról, hogy mi történt a megvert csapatok soraiban, avagy, hogy miként ment végbe a különböző csapat- és fegyvernemek stb.-ek leszerelése és hazabocsátása. Bár ez a mulasztás nagy fontosságúnak éppenséggel nem mondható, mégis kétségtelen, hogy a csatákban és hadjáratokban végleg legyőzött csapatok magatartása néha-néha olyan részleteket örökíthet meg és tárhat elénk, amelyek bepillantani engednek a hadi történelemnek talán még kevésbé megvilágított rejtélyeibe; de leginkább a haderőket alkotó egyedek lelki világába, fegyelmettségébe és katonai derékségének minemiségébe. Mert például másként kell megítélnünk azoknak a csapatoknak és ezek egyedeinek szellemét és katonai erkölceit, amelyek még a veszített csata után is szervezetükben szilárdan megmaradván, parancsnokaiknak továbbra is ütésre, harcraképes eszközei maradnak; — mint az olyanokat, amelyek lelki egyensúlyukat veszítetten hanyatt-homlok elmenekültek. Még a vezetők egyéniségének elbírálásában is döntő tényezőként kell, hogy szerepeljenek a veszített csaták utáni visszavonulások vagy tökéletes felbomlások eseményeinek részletei.

Ezen az alapon ragadom meg mostan az alkalmat ahhoz, hogy Szentkirályszabadjai *Karsa Ferenc* 1848/49-i honvéd főhadnagy naplójának azt a részét közöljem, amely a világosi fegyverletétel után az általa is vezetett kis csapat eseményeire vonatkozik.

Karsa naplójából egyes töredékeket már előzőleg több helyen közöltem¹ és életrajzi adatait is ugyanazonokon a helyeken össze-

¹ „A sárosi honvédek“, *Szózat* 1923. közönséges évre összeállított Almanach-jának 73. l.; „Töredékek *Karsa Ferenc* naplójából“, *Szózat* 1922 okt. 26. számában; „Az 1849-i tápióbieskei ütközetről“ és „Apróságok Buda 1849-i ostromáról“, *Honvédelem* 1923. évi 5. és 6. számában; „Adalékok *Görgey Artúr* élet- és jellemrajzához“, *Hadtörténelmi Közlemények* 1922/23. évf. 1. számában.

foglaltam már. Ezekre tehát itt bővebben kiterjeszkednem nem szükséges, mert a dolog lényegét jelenleg mégis csak a Világos után lezajlott események alkotják.

A most közlő részek a vaskos naplónak „A vég“ című fejezetét alkotják. Önmagában oly egész, amelyet sem részekre bontani, sem tárgykörök, vagy személyek szerint külön-külön cikkekbe osztani nem lehet. Csakis teljes egészében van értelme, de egyben nagy értéke is. A befejezéshez közeledő szakaszokban sok helyen valóban gyönyörködve mélyedhetünk el a szerzőnek fenkölt szellemében és az ebből sugárzó törhetetlen hazafias érzésében, amely egy pillanatig sem kételkedik a haza és a nemzet újrábredésében és talpraállításában.

A Világostól Nagykárolyig, — amely helyen augusztus 25-én a bátor kis csapat leszerelt és feloszlott, — a bujdosók kerekén 240, vagyis naponként átlag 18 km-nyi utat tettek meg. Ez igen szép teljesítmény volt, főként ha figyelembe vesszük, hogy a kis csapat az utaktól félreeső hegyes vidéken, és tekintettel a hozzá tartozó lovasokra, sok helyen igen nagy erőfeszítésekkel és nagy óvatossággal volt kénytelen haladni.

A napló szó szerinti szövege a következő:

Világoson Görgey a Bohus kastélyba szállt; a táborkari főnöknek egy melléképületet jelöltek ki. Oda mentem be, lefeküdtem egy falócára és elaludtam. Reggel 9 órakor megérkezett táborkari tisztársaim felköltötték s együtt szállásainkra mentünk. Az igaz, hogy mindannyian álmosak, törődöttek voltunk, de mégis az események rohamos fejlődése erősebb volt, semmint nyugodni hagyta volna hánykódó lelkeinket. Megint csak az irodában gyűltünk össze; tanakodtunk: mi tévők legyünk? — Miért kell a fegyvert letennünk? -- Hát annyi megnyert csata után nem volna-e dicsőségesebb, ha elszántan neki rohannánk annak a tengernyi ellenségnek? és ha elnyelne is bennünket, bizonyára az ellenség véérébe fúlnánk bele. Tusakodásunk közben belép Görgey Ármín s a fővezér nevében körülbelül a következőket mondá: Nagy megpróbáltatásnak nézünk elébe; a hadsereg szerepe megszűnt, most már a polgári kötelesség kezdődik. A hiába való vérontás a hazának semmit sem használhat, de az a cél, hogy a jövőnek minél több lelkes hazafi mentessék meg. A hadsereg becsületének megmentése tekintetéből pedig elkerülhetetlen, hogy az ellenség ne mondassa, hogy a nemzet utolsó nagy serege demoralizálva van, tehát férfiasan tűrnünk kell, amit a sors nehéz keze reánk mért: a fővezér megvárja Önöktől, hogy az utolsó percig helyükön maradnak és azt kötelességszerűleg betöltik.

Mogorva hallgatás következett; se ígélet, se tagadás! Társaim egyikének se látszott az arcán, hogy előbb nyilvánított meggyőződésük megingott volna. Különösen nem akartuk azt megérteni, hogyha Görgey lerakja is a fegyvert, miért volna az gyávaság, ha mi azokkal a seregekkel, melyek még fennállanak, továbbra is harcolni akarunk. Tudtunkkal Tóth Ágoston Erdélyben, Inczedy Feketetónál, Kazinezy Zsibónál még megveretlen állanak, Klapka Komáromot védi; hát ha Damjanich se adja fel Aradot? És ha ezek a csapatok összeverődnek, Kmetty és Percel hadtesteivel

együtt nem kezdhetik-e újra a harcot, mint ahogy ennek az esztendőnek tavaszán kezdtük? Ez volt általában véleményünk, és hogy további viselkedésünket háborítlanul megtanácskozhatunk, a világosi várba mentünk.

A romok között még állott egy nagy terem négy fala, oda vonultunk be; kiterítettük a térképet s elhatároztuk, hogy mihelyt a fegyverletétel proklamáltatik, történjen bármi, de mi nem tesszük le a fegyvert, hanem a hegyeken, erdőkön a hozzánk legközelebb álló Inczédyhez Feketetóra megyünk, — délután pedig, ki-ki a maga hadtestét felkeresi s tervünknek többeket megnyerni igyekszik. — Ekkor Hatos Pista feláll s azt mondja: „Most hát esküdjünk meg, hogy egymást el nem hagyjuk, — esküdjünk meg, hogy ha útközben ellenségre bukkanunk, élve meg nem adjuk magunkat!”

Hárman egymásnak, Hatos István, Katona Pál és én... Roszszul esett ugyan bajtársainknak már csak a komoly elhatározás elől is — visszalépése, de annál erősebben megrögzött bennünk célunknak, szándékunknak tisztasága és hazafias voltának meggyőződése. Keserű gúnnyal és villogó szemmel fordult Hatos félrevonult társainkhoz és mondá: „Azt hiszem, hogy tőletek, akik eddig velünk érezni látszottatok, megkövetelhetjük, hogy el nem árultok.“ Batthyány László tiszti becsületével kötelezte magát s utána a többiek is.

Kiléptünk a romok közül, szétnéztünk a Világos alatt elterülő síkságon, ott táborozott a három hadtest a beleosztott Knezich-és Görgey Armin-féle hadosztályokkal, arecal Arad felé. Elszorult a szívem arra a gondolatra: mi lesz ezekből a hős fiúkból?... Komor hallgatással ereszkedtünk le a várhegyről; a bizalmatlanság hallgatagsága volt az, ami erőt vett rajtunk; — alig vártuk, hogy mi hárman elválhassunk azoktól, akik a nemzet ügyét végkép elveszítettnek tartották.

Délután kimentünk a táborba, felkerestem zászlóaljamat, beszéltem bizalmasabb tisztapajtásaimmal, igyekeztem őket megnyerni, — mindhiába; azt mondták: minek mennének velünk, hisz' a honvédtiszteket úgyis átveszik a muszkák abban a rangban, amelyben most vannak. — Örültek! — mondtam nekik — hát ti azt hiszitek? De még ha igaz volna is, ez a hazaszeretet? Az ellenség seregébe átpártolni? — Igen — válaszolák —, a pokol seregébe is, csak a német ellen harcolhassunk; a muszka meg, ha a honvéd sereg hozzá áll, kiveri a németet Magyarországból, azután a muszka cár fia lesz a magyar király!

Ki terjeszthette ezt az örületes eszmét az 1-ső hadtestben? Igaz, hogy Kossuth utasítására Szemere és Batthyány már Vámospércsen előálltak ezzel a kombinációval, de hát azok a tiszték, akik Vámospércsen a főhadiszálláson tanui voltak a fővezér és a miniszterek között lefolyt értekezésnek, mint bolond gondolatot, gúnyolódva beszéltek el, mint tökéletes abszurdumot; tehát nem képzelhető másként, hogy mivel ez a fonák gondolat a Nagy-Sándor hadtestében terjedt el: az a kormányzó fejéből kipattant secundo genitura — Nagy-Sándor szívében és táborkaránál is megfogamzott. Stetina őrnagy mondá, hogy Görgey már bejárta

a tábor, utasította a zászlóaljparancsnokokat, hogy a netán mutakozó muszkákkal ellenség módjára ne bánjanak, szívökre kötötte, hogy csapataikat tartsák együtt, a szökéseket akadályozzák meg. Evégből az egész tábor lovassági őrzéjérettel vétett körül. Azzal a tudattal tértem vissza Világosra, hogy a fővezér megelőzött, mert mégis csak félt ő a megtörténhető lázadástól. No... hát ha a tábori tisztek értekezésénél is neszét vette? Mi? Meggyőződtem azonban arról, hogy az I. hadtest tisztikarának nagyobb része beleringatta magát abba a szent megnyugvásba, hogy ők a muszka hadsereg kiszemelt tisztjei, hát kár is volt a kordont megvonni.

Leverten tértem vissza Világosra. Hatos és Katona, az enyémhez hasonló, de nem abból az okból eredő — kedvezőtlen eredmény miatt fakadoztak. De hát azért legényeinknek és káplárjainknak meghagytuk, hogy az indulásra minden percben készen álljanak. A Hatos káplárja aradmegyei fiú volt, sógora Világostól pár órajárásnyira fekvő Magyarád községben jegyző volt.

A főhadiszállásra rendeltek; — no fiúk, mit csinálunk, ha valamennyiünket rendeletekkel szétküldöznek? — Elhalasztjuk az indulást a következő napra, de egymás nélkül nem megyünk; vagy mind, vagy egy se — mondá Hatos.

Lehorgasztott fővel, nyomott kedélyben, szó nélkül, késő estig ültünk a főhadiszálláson; — társaink beszélgetésébe nem elegyedtünk. Be kínos órák voltak ezek! Hogy feltűnést ne keltsünk, Hatos és Katona kisvártatva egymás után távoztak, én még ott maradtam, hogy ha kell, 10—11 óráig a főhadiszálláson időzzem. Elmult már 10 óra is; kínos izgatottság kezd rajtam erőt venni; ekkor belép egy huszár altiszt és jelenti, hogy a muszka parlamentér megérkezett. Görgey Árminnal sietve mentünk a kastélyba; a veranda előtt állottunk meg. Bent voltak a tábornokok, a hadosztály- és dandárvezérek; Görgey Ármín is mint tábori főnök bement. A nyitott ablakokon és ajtón kihallatszott a beszéd és a szobában uralkodó mély csend; csak Pöltenberg és a muszka tábornok beszéltek franciául, amit én nem értettem. Rövid ideig tartott a feleselés; kijött Görgey s mondá: „Gyerünk, uraim... elvégeztetett...” Az irodában fejét tenyerébe támasztva, merőn maga elébe nézve ült egy darabig Görgey alezredes... Mi történik hát velünk, alezredes úr? — kérdém. — Hát... hát... unbedingte Unterwerfung — felelé. Néma csend; hiszen már csaknem bizonyossággal tudtuk, hogy a hadsereg a fegyvert le fogja rakni, de az unbedingte Unterwerfung (szégyenlem magyarul leírni) mégis mindnyájunkat kínosan érintett; hát még azokat, akik békefeltételekre, egyezségekre, sőt még kedvezményre is számítottak a muszkától... Nekünk hármunknak mindegy volt, akármit ígért volna is Rüdiger vagy Paskiewitz, az már a mi elhatározásunkon nem változtat, mert felfogásunk szerint a szégyenteljes fegyverletételnek részesei sehogyse akartunk lenni. Erős akaratum, hogy azokhoz megyünk, akik még hajlandók hazánk szent ügyéért harcolni, meg nem ingott és hitünk és meggyőződésünk a jobb jövőben erősen lobogott szívünkben. Vannak még férfiak, kiknek kezéből a

kard még ki nem hullott; legyünk hát, ha kell, azok mellett az igazi férfiak mellett — az ügynek vértanui...

*

Mikor láttam, hogy senki sem akar szólni, odaléptem az alezredeshez és mondtam: „Alezredes úr! fájó szívvel válok meg bajtársaimtól, akikkel annyi veszedelmet, bánatot, örömet éltem át; de ha az „unbedingte Unterwerfung“ már elvégeztetett: akkor többé senki istenfianak nem inspekcióskodok, — hanem elmegyek oda, ahol még emberek vannak és akik meg nem adják magukat.“ — Ne tegye azt, — szól szomorú hangon Görgey Ármin. — Az országban még szerteszéjjel álló hadesapatok vezéreikhez már elment a tudósítás, hogy a fősereg leteszi a fegyvert; — széles ez országban nem akad már hadseregre, azután az egész tábor körülvéve, akár a mieink, akár a muszkák kezébe esik, mint szökevényt főbelövik. — Ám legyen — válaszolám — az is becsületesebb vég, mint a hadifogság és nem olyan szégyenletes, mint a megadás! — Sarkon fordultam s otthagytam a főhadiszállást.

*

„Elvégeztetett. A magyar hadsereg nincs többé; unbedingte Unterwerfung“, — mondtam társaimnak. — Hát csakugyan nem akadt tábornokaink és alvezéreink között, aki a sereget az utolsó kétségbeesett harcba vezesse? — vagy legalább tiltakozzon a gyalázatos Unterwerfung ellen? Mind a három hadtest vezére, meg az idesereglett tábornokok megadják magukat a vak sorsnak? Nincs egyéb hátra, készülünk s éjjélkor nekiindulunk a hegyeknek. Bőröndeinkből kihánytuk a felesleges ruhát, egy pár fehérneműt és tisztí atilláinkat hagytuk bennök; — a kihányt ruha helyére kenyeret és szalonnát raktunk. Készülődésünk közben Bodnár és Benke 52. zászlóaljbeli tiszték nyitottak be, kérdik, mit csinálunk? — Hát útra készülünk, — gyertek ti is velünk. — Nem megyünk — válaszolám — de felesleges ruháitokat adjátok nekünk. — Jó — mondtam — viseljétek békében . . . Elértették célzásomat s a ruhával elmentek.²

Becsületes fuvarosom, szalontai magyar ember, csak nézi, nézi, hogy mit csinálunk, s mikor megtudta szándékunkat, azt mondja: „Akkor hát én is megyek, de adják nekem az urak azokat a kardokat, amit el nem visznek, fogadom az egy élő Istenre, hogy nincs az Istennek az a németje, akinek valaha a kezébe kerüljenek, — ha meg az urakat megsegíti az Isten, ha visszatérnek, vagy a magyarnak fog kelleni. visszaadom.“ — Odaadtuk kardjainkat.

Felöveztem azt a handzsárt, amelyiket a cserkesztől kaptam. oldaltáskámat megraktam golyóval, löporral, vállamra vetettem kétesövű puskámat s mikor ilymódra mind a hárman felkészültünk, káplárjaink fegyvereiket megtöltötték, a Hatos káplárjának vezetése alatt a kerteken a várhegyre, onnan az erdőségnek tartottunk. A kalauz káplár után mentünk mi hárman, utánunk legé-

² A lap szélén Karsa a következőket írja: Hej, tudom, hogy az a Benke százszor is megbánta, hogy nem jött velünk, mert bizony a muszka tisztség helyett besorozták cserepárnak, később Olaszországban Garibaldihoz akart szökni, de elfogták és föbe lötték.

nyeink s a menetet mint utóvéd a két káplár zárta be. Mogorván, szó nélkül vonultunk az erdei járatlan csapáson. Az éjszaka és erdő sötét, borzalmas esendjét a baglyok rémes huhogása s olykor-olykor az éjjeli csóka recsegő kiáltása szaggatta meg. Mindenünk saját gondolatával tépelődött és csak ösztönszerűleg, mint az alvajárók, lépkedtünk a vezető nyomába... Fájó visszaemlékezés az alig mult idők fénylő dicsőségére, lidércnyomásként nehezedett lelkünkre; nem tudom, mert a sötétben nem láttuk egymás arcát, — megnevyesedtek-e bajtársaim szempillái, mint az enyimek; de azt tudom azokból a meg-megújuló ideges kézfogásokból, melyeket egymással a világosi várat elmellőztünk óta többször, még pedig alkalmyszerűség nélkül váltottunk, hogy ha valamelyikünk megszólal — sírva borultunk volna egymás nyakába!

*

Világos vár hátterében magasló hegyység sűrű erdejében virradt reánk augusztus 13-nak hajnala. Éppen kiértünk a szálás erdőből; előttünk messze-messzeterjedő eresztevényerdő. Éjjeltől pítymallatig tartó, hegyre fel, hegyről le út jóformán elfárasztott, úgy, hogy szükségét éreztük vagy egy félórai pihenésnek. Egy hegyháton álltunk; alattunk terült el az aradi síkság, Szent-Anna, Zaránd tornyai ágaskodtak ki a hajnal ködéből; a világosi táborból egyes puskalövészek hallatszottak fel a hegytetőre. — Merengésünkből egy golyó sívítása s a puska durranása zavart ki; az első lövést a második, harmadik, meg a negyedik követte, azután szünet. Egy bokor mögül, mintegy 150 lépésről jöttek a golyók, de a lőpor füstjétől embert nem láttunk. A füst irányában a bokorba akartam lőni, de kalauz-tizedesünk visszatartott, mondván: várjuk meg, honnan fognak másodikszor lőni, mert már ott bizonyosan ninesenek; húzódjunk le a bokorhoz, de a puskákat tartjuk fel, hogy meglássák. Tizedeseink a szuronyt is feltűzve tarták puskáikat fölfelé, mi pedig előre kúsztunk; nemsokára, hozzánk már közelebb eső bokorból, a tizedesekre tüzeltek, mire mi, mind a hárman, a bokorba lőttünk; két oláh ugrott ki s szaladásnak eredtek. Bizonyosan a Bohus erdőkerülői voltak, mert azon a tájon még a mócok nem csatangoltak.

Rövid pihenés után, vagy kétórai menéssel, völgybe ereszkedtünk le; — a völgy nagyobbrészt tengerivel volt beültetve. A tengeri között a szekérútnak tartottunk s már csaknem a tengeri végére értünk, midőn az országúton fegyverek villantak meg; a vezető káplárt az úton menő fegyveres katonák kikémlelésére előre küldték. Kisvártatva előre hívott bennünket a tizedes, átkiáltván: hogy honvédek. A 42. zászlóaljából mintegy 15—16 ember állt ott; azzal a szándékkal szöktek meg fegyverestül, hogy valamelyik táborhoz csatlakozzanak, ha magyar tábornak nem lelnek, a hegyeken valahogy hazaosonnak. Mikor megmondtuk nekik, hogy mi szándékkal vagyunk, örömmel fogadtak el bennünket vezetőjükül s szentül fogadták, hogy el nem hagynak. Ezzel a kis csapattal erősödve, szinte feléledt reményünk s mintha hadvezérekké váltunk volna, vállalatunk sikeréhez megnövekedett bizodal-munk is.

Egy kis oláh faluban ismét egy csapat fegyveres honvédre bukkantunk; a Ferenc Károly serezed félszázada egy őrmesterrel. Az őrmester csatlakozni kívánt hozzánk. Szívesen fogadtuk és siettünk Magyarádra, hogy utazásunk irányát a jegyző megkérdezése után megbeszélhessük.

Öreg délben érkezünk Magyarádra. A jegyző kertje az erdőre szögelt; a kert alatt ütöttünk tábor; mi tiszték bementünk a jegyzőhöz és első dolgunk volt egy üszötínó vétele és az immár százon felül szaporodott legénység között kiosztása. A jegyző fát adott, a falu népe kenyeret hordott össze, így aztán csakhamar készen volt az ebéd; minket a jegyző lakatott jól.

Ebéd után behívtuk Dofkai Ferenc Károly-ezredbeli őrmestert és tizedeseinket s a jegyzővel együtt afelett tanácskoztunk. merre vegyük útunkat? Összes ércpénzünket átadtuk a parancsnoksággal megbízott Hatosnak; Aradon t. i. Görgey havifizetésünk egyharmadát ezüst- és rézpénzzel fizettette ki. Hatos és az őrmester a zömnél maradnak; én és Karácsosny káplár az előcsapatot vezetem, Katona a káplárjával az utóvédet vezényli. Abban is megállapodtunk, hogy a tűzereken kívül fegyvertelen embert be nem fogadunk; az erőszakos rekvizíció lefegyverzés és eltávolítás büntetése mellett megtiltatott. Felszerelésre két ásót és két fejszét vettünk s azokat a hozzánkvetődött hat tüzérnek adtuk. Ezután útunk irányát hánytuk-vetettük meg. A jegyző állítja, hogy biztos tudomása szerint Buttyinban is mutatkoznak már mócok, tehát azt tanácsolta, hogy kerüljük el Vaskóh tájékát, inkább Bélnek, Örvényesnek (Bél) kerüljünk Belényesre. A térképen alig látszott ez az út hosszabbnak mint Vaskóh felé, és miután a jegyző Silingyiáig a hegyi utakon biztos kalauzt ígért, elhatároztuk, hogy Bélnek megyünk. Alkonyat felé útra keltünk; sajnáltuk a káplárt, aki idáig vezetett, de tovább jönni nem akart és már parasztruhába öltözve búcsúzott tőlünk.

Egész éjjel szakadatlanul mentünk; csak fényes reggel értünk az erdő szélére. Megmutatta a kalauz az utat Borosjenő felé s visszafordult. Derék magyar ember volt, se fizetség, se ajándékképpen nem fogadott el semmit fáradságáért.

Augusztus 14-én 10 óra tájban a borosjenői síkságon vonultunk, fáradtan, por- és izzadságlepetten, már igen fejünkre tűzött a kánikula forró napja. A mezőn dolgozó nép, amint meglátta a lassan haladó magyar csapatot, seregestül tódult felénk; az aszszonyok korsókban vizet, a férfiak kenyeret hoztak. Mindenki a korsók után nyúlt, de a kenyeret elfogadni nem akartuk; erőnek erejével ránk tukmálták és kérve-kértek, hogy siessünk innen, mert Borosjenőn és környékén tengernyi sok a muszka. Jól esett tapasztalnunk, hogy nem minden oláh volt ellenségünk s a borosjenői oláhok hozzánk való viselkedése bizonyára ezt igazolta. Az ő jóakaró intéseikre tehát, rövid tanácskozás után, megváltoztattuk útunk irányát és egy vezetőnknek ajánkozott oláh ember kalauzolása mellett éjszakára, dülőutakon a borossebesi pusztára, a muszka hadsereg vonalán kívül eső helyre igyekeztünk.

Alkonyodott, mikor a pusztára úgyszólván bevánszorogtunk. Akármint szerettünk volna is a muszka hadsereg kezeügyéből

minél előbb és minél továbbra kihatolni, — a három éjszakai álmatlanság, két éjszakai, másfél napi menés okozta rogyásig fáradtság és lankadság, testi-lelki zaklatásunk után, a természet megkövetelte a magáét. De szükségünk volt a pihenésre azért is, mert az előttünk álló, szakadásokkal teli hegyi út fáradalmaival a következő napokon megbirkóznunk kell. A tanyán, az urasági major körül, csak úgy hemzsegett a fegyvertelen honvéd, azok közül t. i., akik Temesvárnál az ütközetben fegyvereiket elhanyagolva, Lippára menekültek, onnan Világosra, de rendes zászlóaljkat nem képezvén, Görgey őket saját hadseregéhez el nem fogadta. No, az igaz, hogy ezekre nézve a fegyverletétel szüksége már nem állott fenn.

Első dolgunk is az volt, hogy kieszeljünk valami ürügyet, amivel azt a sok fegyvertelen honvédet eltávolítsuk, mert meg voltunk győződve, hogy komoly veszedelem esetén nemcsak a magunk baja, de még az övék is nyakunkba szakadna; — és ki tudja, ha esetleg az ő páni félelmük, a mi fegyveres társainkra is át-nem ragadna-e? Utasításunk szerint tehát az altisztek rémletes dolgokat és a közelben táborozó muszkákról hajmeresztő kegyetlenségeket beszéltek s óva intették őket, hogy csak minél előbb álljanak tovább. Mint a raj, megindultak egymás után: tíz óra tájban alig egy-kettő cihelődött még az útra.

Előőrseinket annak rendje-módja szerint kiállítottuk, azután a gazdatiszthez fordultunk, kérve tőle tüzelőt, hogy elfaradt, elizzadt legényeink a hűvös éjszakán egy kissé megmelegedjenek és egy kis szalonnát süthessünk. — Nem uraim, azt meg nem engedhetem, hogy tüzet rakjanak; nem azért, mintha sajnálnám azt a fát, de félek, hogy a szomszéd falvak vad oláh lakossága, a tüzet látva, megneszelik a honvédeket és akkor Isten legyen irgalmas mindnyájunk lelkének. De van itt egy nagy hideg konyha, ott rakhatnak tüzet, meg is főzhetnek, bezárjuk az ajtót, hogy a tűz ne lássék; szívesen adok egy borjút is, küldjenek az urak vagy hat embert a hodályba, mintha erővel vennék el, — mert a cselédekben sem bízom; parancsoljanak a tehenésszel, hogy vágja le, nyúzsa meg; — ott vannak azok a nagy üstök, amelyekben az aratóknak főzünk. — Úgy volt, amint mondta, — s már úgy éjfél tájban egy kis meleget ehetett a legénység. Mi tisztek a tornácon, körülöttünk a legénység, az örök felváltására szigorúan ügyelve, — hajnalig aludtunk. Korán reggel talpon voltunk, de már akkor a gazdatiszt körüljárta a majorságot, dicsérte honvédeinket, hogy milyen pontosan álltak őrszemet; azután behívott reggelire, akik oly elbecsüzték voltunk, hogy este nem is ettünk.

Beszéltünk utunk irányáról, mire a gazdatiszt azt mondta: kerüljük a tiszta oláh falvakat, mert azok könnyen nyakunkra hoznák a közel táborozó muszkákat; ne menjünk vezető nélkül a hegységnek, ha egy kis kerülővel, de mégis ejtsük útba Buttyint, ott magyarok is, sőt kálvinisták is vannak, a plébános meg a jegyző lelkes magyarok, majd adnak ők kalauzt, aki mellékutakon elvezet Vaskóhtra, ott megint bizvást fordulhatunk a plébánoshoz. Felsőhajtott ezután és folytatta: az urak boldog emberek, elmehetnek innen e közül a veszett alattomos vad nép közül; ne volna csak feleségem, gyermekem, úgy itt hagynám ezt a tájéket.

mintha sohse láttam volna; tudom, az lesz a sorsom, hogy egyszer csak rámrohannak, oszt felprédálnak itt mindent, még szerencse lesz, ha engem is családotul együtt fel nem koncolnak. (Jegyzet: 1850-ben olvastam, hogy azt a majort az oláhok csakugyan megrohanták, a tisztet családjával együtt felkoncolták, az épületeket, szalmás életet felégették és a lábasjóságot elrabolták.) Kérdezém tőle: „hát nem idevalók?” — Nem biz én — válaszóla —, Abauj megyébe, Dobszára való hernádvölgyi vagyok. — Milyen együgyűség volt tőlem, hogy nevét nem kérdeztem.

15-én reggel indultunk Buttyin felé. Az országúton porfelleg mutatkozott s abban egy közeledő lovascsapatot ismertünk fel. Távcsovön úgy látszott, mintha barna fővegeik a cserkesz lovaság csúcsos báránybórsüvegei volnának. Szentül hittük, hogy cserkesz, vagy kozák lovasság közeledik. Ki nem térhettünk már előlük, tehát fel kell vennünk velük a harcot. Két tömegbe sorakozva, a jókora magas töltés két oldalán mentünk előre; most már a lovasság szemközt jött felénk. Azonközben mozdulataikat folyton szemmel kísértük; már-már puskalövésre voltunk egymástól, amikor egy oldalt vágó szél a porfelliót elsöpörte s a napfényben villogó szuronyokat a lovasok észrevették; megálltak s kezdtek visszafordulni; igen, de ekkor már láttuk, hogy magyar huszárokkal van dolgunk és az a csúcsosnak látszó süveg nem egyéb volt, mint a tokba húzott esákó forgója. Előrementünk s integettünk, hogy közeledjenek; hozzánk lovagolt egy altiszt, s látván, hogy honvédekkel áll szemben, legényeit magához hívta, majd előjött egy őrmester a Miklós-huszároktól, s rövid megbeszélés után megértettük, hogy ők is abban a járásban vannak, mint mi. Örömmel csatlakoztak hozzánk. A Miklós-huszárőrmestert Belényesy Ferencnek, a Hunyady-huszártizedest Kávássy Sándornak hívták, az első Belényesy, a másik Érkávásra volt való. Mind a ketten jól beszéltek oláhu, Belényesy még a környéket is jól ismervén, nyereség volt reánk nézve. A Hunyady-huszárok altisztjükkel együtt hatan, a Miklós-huszárok tizenkilencen voltak. Szükség esetén huszonöt elszánt, bátor lovas sokat ér.

A huszárok elbeszélétek, hogy Buttyinba nem eresztették be őket a mócok, azért tértek vissza és Déznának akartak Vaskóh felé vonulni. Mondánk nekik, hogy minket éppen attól az úttól óva intettek és minthogy mielőbb a hegyek közé akarunk jutni, irányt nem változtatunk; készek-e szükség esetén harcolni, mert mi, ha másként nem lehet, erőnek erejével is utat törünk és a portyázó mócoktól nem félünk, csak a rendes muszka csapatoktól őrizkedünk. A jobbra-balra való tanakodás majd egy órát vett el időnk-ből, de hát figyelembe kellett vennünk a huszárok nehézségeit is. Végre is meghajlottak akaratunk előtt. A menetrendet megváltoztattuk olyformán, hogy én az elővéddel csatárláncban mentem előre, követett Katona és Hatos, leghátul a lovasok.

Buttyin szélső házai és a sövények mögül csakugyan lövésekkel fogadtak, amit viszonzotunk; Katona pedig csapatkáját kétfelé osztva, a helységet igyekezett két oldalról megkerülni. Ezt látva, mintegy 50—60 bozontos oláh szaladt végig a község utcáján. Sietve mentünk utánuk, a huszárok vágatva rohantak a szaladók

után s nemsokára egész csapatunk bent volt a városban. A város népe örült, hogy a mócoktól megszabadult, mert félték a bizonyosan bekövetkező rablástól; rimánkodva kértek, hogy legalább reggelig ott maradjunk, mert ha a mócok megtudják, hogy honvédek táboroznak itt, Erdélyig meg se állnak; de ha elmegyünk, visszatérnek. Annyit megtettünk, hogy a város keleti oldalán egy óra hosszat egy erős előőrsöt állítottunk ki a domb tetején, hogy láthassák a mócok, hogy ott magyarok vannak.

A plébános, a jegyző elénkbe jöttek; a plébános ebédre hitt magához és míg a plébános a tiszték meg az altiszték megvendéglése körül szorgoskodott, azalatt a jegyző kenyeret, szalonnát, húst és pálinkát hordatott össze a legénységnek, a lovaknak szénát meg zabot, nehány megbízható embert a mócok nyomozására küldött. Délután két óra tájban bevontuk az előőrsöt; de mégis akárhogy hánytuk-vetettük a dolgot, csak abban állapodtunk meg, hogy addig, míg a mócok nyomozására küldöttek vissza nem térnek, Buttyinból nem indulunk, nehogy éjjel elénk kerülve meg ne lepjenek. Négy óra után jött az egyik kiküldött azzal a hírral, hogy a szomszéd faluban azt hallotta, hogy a mócok Erdély felé a hegyekbe mentek; öt órára mind előkerültek s mind azt bizonykolták, hogy Vaskóh felé mentek. Ekkorra már a kalauzt is megfogadtuk; alacsony, zömök, barna oláh ember, a plébános harangozója.

Elbúcsúzván a plébános úrtól és a jegyzőtől, 5 és 6 óra között neki mentünk az erdőségnek; a vezető az elől menő három honvédhez csatlakozott és a begyepesedett erdei úton zajtalanul haladtunk fel a hegynek; hosszú sort fogtunk el, mert a gyalogság csak kettősrendekben, a lovasság pedig a sereg közepén csak kettesével mehetett. A közbeeső falvakat elkerülve, amennyire tudóink a hegyi nehéz úton megengedték, szaporán igyekeztünk előre. Ránk szakadt a sötét éjszaka, útunkat a fák árnyéka még sötétebbé tette, de azért bukdácsoltunk s a tanya választását a vezetőre bíztuk. Tíz óra után egy tisztásra, egy erdei kaszálóhoz értünk; itt a víz, itt a széna, itt meghálhatnak, — mondá a vezető. A kaszáló közepén egy nagy bokor égerfa állott, az alá a bokor alá szénából almot vetettünk s az őröket kiállítván, nyugalomra hajtottuk fejünket; a vezető kis fekete kutyájával hozzánk hevedert s azt mondta: jobban bízik kutyájában, mint strázsáinkban. Alighanem volt igazsága!

Hajnalban már talpon voltunk. Ekkor éreztük igazán a buttyini plébános és jegyző szívességét, akik a legénység kulacsait pálinkával megtölték s ráadásul egy pár üveg bort adtak az útra. Kényelmesen és jól megregelizhettünk. Amint az erdőbe beértünk, jobbról és balról, elülről és hátulról a fülesbagolyéhoz hasonló, de áthatóbb, erősebb vonító ujjongás fogott körül; — önkéntelenül megállottunk s kérdeink: mi az? Belényessy, meg a vezető felvilágosítottak, hogy ez az oláh pásztorfiúk szokásos jelzőhangja, mellyel egyik bércről a másikra tudatják egymással, hogy merre járnak. A vadállatias ujjongás a hegyek, bércék és erdők csöndjében valósággal borzalmas érzést keltett.

Hegymászáshoz nem szokott lábainkat, a hegyi levegőt eleddig

nem próbált tüdőinket már a tegnapi késő estig tartott menet is annyira megviselte, különösen a huszárokat, akik a meredek hegyeken fel is, le is csak kantárszáron vezethették lovaikat, no meg már a melegség is bevált egy tehernek, hogy kétszerannyi időbe került egy bizonyos távolságnak a meghaladása, mint amennyi idő alatt a síkon megtettük volna.

Déltájban megint hallottuk a pásztorfiúk vonításait, majd csengők, kolompok hangja közeledett; — a bércekről ereszkednek le a völgyekbe itatni, delelni. Egy-egy bocskoros fiú bukkant ki a sűrűből, szájátva állt meg az erdőszélen, hogy megbámulja azt, amit sohase látott, igazi eleven katonát; azután egy nagyot kurjantott s visszaszaladt a sűrűbe. Elcsigázva, elfáradva jutottunk be késő délután Vaskóhra. A nép szívesen látott itt is. Vettünk is, meg adtunk is ennivalót; különösen kenyeret és zabot igyekeztünk bőségesen szerezni. Buttyini vezetők, hogy még reggelre otthon lehessen, elvált tőlünk; más vezetőről kelle gondoskodnunk. Akadt egy kerülő, magyar ember, aki a hegyeken át két nap alatt ígérkezett Belényesre vezetni bennünket. Itt is a plébános készségesen segített az élelem és abrak beszerzésében. A parókia előtt sok ember verődött össze; — a fegyverletétel hírére itt a vad oláhok közepett aggodalommal gondoltak a jövőre.

A rekvirált kenyeret, szalonnát, vagy két köbölnyi zabot összeraktuk és a várostól északra egy magaslaton ütöttünk táborn.

17-én korán reggel a plébános cselédje s új vezetőnk reggelit hoztak. A tegnapi és azelőtt való napok fáradamai után tovább hevertünk; bizonyosan volt hét óra, mikor felébredtünk. 10 óraker egy mély völgyben fekvő oláh faluban pihenőre megállottunk. A falu férfinépe a hegyekbe szökött előlünk, csak az asszonyok, leányok és gyermekek maradtak, ezek is eleinte igen zordan néztek ránk, de látva, hogy nem bántjuk őket, megjuhászodtak, a honvédek és huszárok közé vegyültek s katrincájuk kötése mellé dugott guzsalyaikról familiariter fonogattak ott köztünk.

Belényessy őrmestert itt érte utól baja, kiütött rajta a hadseregek egyik réme: a veneria. Lázás állapotban gyalog nem jöhetett, nyeregbe már nem ülhetett, legényei tehát összehajtogatták mentéjét, azzal a nyeret kitömték s magát Belényessyt a lóra féloldalt felültették, így azután Brienytől (Rény) a meredek, zord hegységnek az erdei utakon, csapásokon nekiindultunk. Kérdezhetné valaki, miért nem mentünk Vaskóhtól Belényesig az országúton? Azért, mert nem tartottunk ugyan attól, hogy muszka-csapattal akadunk össze, de mégis ki akartuk azt is kerülni, hogy esetleg az Erdély felől előportyázható mócok közt, mint már Buttyinban, fegyverrel kellessék utat törnünk.

Közli: *Pilch Jenő.*